

فصلنامه مطالعات فرهنگی - دفاعی زنان

سال دوم، شماره ۲-۳، پاییز و زمستان ۱۳۸۵

جایگاه اجتماعی خانواده و زن در ازبکستان*

نویسنده: رابعه خدا بیردی یوا**

چکیده:

بعد از استقلال کشورهای وابسته به اتحاد جماهیر شوروی از کشور روسیه، اهداف و سیاستهای اجتماعی این کشورها دگرگون شده بخصوص کشورهایی که سابقه دیرینه ای در اسلام داشتند، منش و روش این سیاستها به سمت و سویی حرکت کرد که هدایت آن را مردم انجام می دادند. در کشور ازبکستان که یکی از این کشورهای مسلمان است. این سمت و سو به سمتی هدایت می شد که نهاد خانواده بتواند از ارزش و جایگاه خاصی در بین سایر نهادهای اجتماعی برخوردار گردد. در فرهنگ سنتی ازبک خانواده مکان مقدسی است که رشد ارزشهای ملی و حفظ دوام هر ملت را تأمین می کند. خانواده پایه ی جامعه می باشد و محیطی است که در آن تمام فضیلتها و ارزشهای انسانی تکامل می یابد. حال آنکه رژیم شوروی، نهاد مقدس خانواده را با افکار مسموم کننده ی خود تحت تأثیر قرار داده بود و اصول اخلاقی و معنوی و غرور ملی، اعتقادات مذهبی خانواده ازبک را از بین برده بودند و به جای آن خانواده هایی ظاهرآ ملی و باطناً سوسیالیستی را که بازور و با ایده های کمونیستی تربیت شده بود، به وجود آوردند.

در یک چنین خانواده هایی جایگاه زن به شدت متزلزل و سقوط کرده بود و نقش او صرفاً به عنوان یک عضو مادی در خانواده حفظ شده بود. فرهنگ ازبک احترام به زن را یک میراث دیرینه به حساب می آورد و جایگاه او را به عنوان پرورش دهند اعضا خانواده و حفظ و دوام آن می دانست. این مقاله تلاش می کند احیاء این جایگاه و پیوند خانواده را در جامعه امروز ازبکستان به رشته تحریر در آورد.

کلید واژگان:

خانواده، زن، ازبکستان، حقوق زنان، ارزشهای انسانی.

* از آقای دکتر علی وفایی، وابسته فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در جمهوری ازبکستان، به خاطر در اختیار قرار دادن این مقاله جهت چاپ در فصلنامه مطالعات فرهنگی دفاعی زنان تشکر می نمایم.

** نویسنده و محقق در جمهوری ازبکستان

مقدمه

خانواده، نوعی وحدت اجتماعی است که طبق قوانین معنوی و حقوقی با ثبت نکاح از طریق روابط اقتصادی و مالی، حقوقی و اخلاقی، عاطفی و روانی برقرار شده و زن و مرد به زندگی مشترک وابسته می شوند.

مهم ترین وظیفه اجتماعی خانواده، بقای نسل انسان، تربیت فرزندان، و استفاده از اوقات فراغت و تنظیم زندگی افراد خانواده می باشد.

خانواده، مکان مقدسی است که رشد ارزشهای ملی و حفظ دوام هر ملت را تأمین می کند. آنها جامعه را تشکیل می دهند. فراوانی جمعیت و دولت، مستقیماً به استواری نهاد خانواده وابسته است.

خانواده، پایه جامعه و محیطی است که در آن تمام فضیلتها و ارزشهای انسانی تکامل می یابد و تربیت معنوی و اعتقادی از آنجا آغاز می شود.

خانواده از یک، دارای سنتهای دیرینه ای است که به برقراری و استواری جامعه خدمت می کند. در خانواده و محیط سالم، کودکان و جوانان به ارزشهای انسانی و ملی و نیکوکاری به دیگران و نیز توجه به ایده ها و فواید استقلال ملی دعوت می شوند.

به همین دلیل در جمهوری ازبکستان، تأمین منافع خانواده از جهت معنوی، حقوقی و اجتماعی از الویت بالایی برخوردار است و مسئولیت خانواده و جامعه در تربیت فرزندان با کمال، قدم به قدم عملی می شود.

خانواده امروزی ازبک و نقش آن در جامعه

این بحث را با دو سؤال مهم و اساسی شروع می کنیم که آیا در خانواده های امروزی ازبک، تحقیرها و اسارت های رژیم کمونیستی سابق دیده می شود؟

اگرچنین است حکومت، برای برطرف کردن آنها چه اقداماتی انجام می‌دهد؟ برای جواب دادن به این سئوالها، نگاه به گذشته لازم است. در حقیقت، اندیشه و ایدئولوژی حاکم بر اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی سابق، بر خانواده ازبک هم تأثیر بدی گذاشت.

اول اینکه: رژیم استبدادی سابق، نهاد مقدس خانواده را با افکار مسموم کننده خود تحت تأثیر قرار داد. میراث غنی متفکران ما را که طی قرون، باقی مانده بود و ایده‌های آنها را راجع به نقش وراثت در تکمیل شخصیت افراد، انکار کرده بودند.

دوم اینکه: اصول اخلاقی و معنوی، غرور ملی، اعتقاد، درک ملی و وظیفه شناسی و صداقت را که در خانواده های ازبک، مقدس بود، آهسته آهسته از بین بردند و به جای آن، خانواده هایی ظاهراً ملی و در باطن سوسیالیستی که به زوربا ایده‌های کمونیستی تربیت شده بود، به وجود آوردند. والدین و فرزندان، تاریخ، شجره، کسب و کار اجداد و سنتهای خانوادگی و فرهنگ و زبان و حتی دین خود را فراموش کرده بودند و در تربیت فرزند، مضامین تربیت ملی را از یاد برده بودند.

سوم آنکه: در میان خانواده های ازبک، عادات غیر طبیعی، که بر خلاف شئون خانوادگی ازبک بود، از قبیل «احداث خانه‌های سالمندان»، «یتیم خانه‌ها»، و عادات مضر، مثل اعتیاد به الک، مصرف مواد مخدر و جنایت زنان و کودکان و... را وارد کرده بودند. عواطف دینی و ملی خانواده، پایمال و ذلیل شده بود. مردم از برگزاری جشنهای ملی و تاریخی مانند «نوروز»، «مهرگان»، «عید رمضان (فطر)» و «قربان» محروم شده بودند. حتی نمی‌توانستند در مراسمهای دینی شرکت کنند و نماز و دعا بخوانند یا حتی لباسهای ملی بپوشند.

اما افکار کمونیستی با همه بیرحمی اش نتوانست خانواده ازبک و خصوصیات آن را کاملاً از بین ببرد و از حافظه ملت پاک کند. در حال حاضر، به موازات احیای عرف و عادات ملی، خصوصیات ملی خانواده ها هم رشد می کند.

به برکت استقلال کشور، حفظ خانواده و منافع آن به سطح سیاستهای کلان دولت ارتقا پیدا کرد. شکل و مضمون تربیت خانواده از ایده‌های کمونیستی پاک شده، و تربیت ملی، جایگزین آن شده است. در ازبکستان مستقل که در مسیر ساختن جامعه دموکراتیک و نظام برابر حقوقی پیش می رود، در مورد منافع و حقوق مادران و کودکان، تکامل پایه های حقوقی مردم براساس تأمین و تنظیم قوانین خانواده، کارهای مهمی انجام شده است.

در یازدهمین دوره اجلاسیه پارلمان ازبکستان، مفاهیم جدیدی مانند، «مجموعه قوانین خانواده» تصویب شد.

حکومت ازبکستان به منظور تأمین منافع و حقوق کودکان و زنان و خانواده‌های کشور، براساس استانداردهای حقوقی بین المللی، نزدیک به ده‌ها سند حقوقی را به تصویب رساند. (قرارداد، بیانیه، پیمان و غیره).

رشته‌هایی از قبیل حقوق خانواده، محافظت از منافع و حقوق مادران و کودکان به وجود آمد که یکی از معیارهای اساسی جامعه دموکراتیک محسوب می شوند. تدبیرهایی که در عرصه منافع اقتصادی - اجتماعی خانواده، تکمیل شرایط زندگی مادی و فرهنگی، تکامل پایه های اخلاقی و معنوی خانواده، حمایت اجتماعی از بیماران، سالخورده‌گان، یتیمان، معلولان، خانواده های بینوا، تربیت انسانهای کامل براساس مقتضیات جامعه عملی می شود، مورد توجه مردم دنیا می‌باشد. (مسلمان آوا، ۲۰۰۳)

بدون زن، خانواده و بدون خانواده، دولت و جامعه نمی‌تواند وجود داشته باشد. فراوانی، امنیت، استواری و آسودگی خانواده در ترقی جامعه و دولت، تاثیر مستقیم دارد.

با ابتکار «اسلام کریم اف»، رییس جمهور ازبکستان، اعلام سال ۱۹۹۸ به عنوان «سال خانواده» و سال ۱۹۹۹ به عنوان «سال زنان» و سال ۲۰۰۰ به عنوان «سال مادران و فرزندان» و سال ۲۰۰۱ به عنوان «سال مادر و فرزند» و سال ۲۰۰۲ به عنوان «سال حمایت از پیران و سالمندان» و به این مناسبتها، تصویب و ابلاغ دستورات ویژه دولتی از طرف هیئت وزیران و اجرای آن فرمانها، گامی در راستای احیا و تقویت جایگاه خانواده بود. (کریف اف، ۱۹۹۹)

تشکیل مرکز علمی و عملی «خانواده» و شعبه‌های آن، نه تنها محافظت از حقوق و منافع خانواده و مادران و کودکان می‌باشد، بلکه از نظر علمی و عملی، آموزش خانواده است که گام اول نیکوکاری محسوب می‌شود.

سرچشمه‌های معنوی و پندها و نصیحتها، راجع به مقدس دانستن خانواده و ازدواج، عامل اساسی تربیت در میان جامعه می‌باشد و باعث اقبال جوانان نسبت به نکاح و تشکیل خانواده می‌شود. عقیده درست این است که اگر در ازدواج، رضایت طرفین باشد، این ازدواج، صحیح و ثابت است. چون این مسئله، به نوبه خود، بر جامعه و هریک از اهالی آن، تاثیر مثبت می‌گذارد.

این را هم باید گفت که در هرشرایطی، خانواده ازبک تحت حمایت قانون است. نزاعها، ناسازگاری‌ها و حوادث بدی که در خانواده‌ها در هرشرایطی به وجود می‌آید، اولاً با کوشش «سازمان محله» به طور مثبت حل می‌شود. در غیر این صورت، طلاق به عنوان آخرین راه چاره، از طرف دادگاه به اجرا در می‌آید.

اسناد اساسی تنظیم مناسبات خانواده

قوانین مدنی قانون اساسی جمهوری ازبکستان، قانون خانواده و مناسبات آن را تعریف و تنظیم می‌کند.

یادآوری می‌شود که مجموعه قوانین جدید خانواده در جمهوری ازبکستان در تاریخ ۳۰ آوریل سال ۱۹۹۸ تصویب شد.

قوانین خانواده در جمهوری ازبکستان، اعم از محدودیتها، منافع، حقوق و آزادی اهالی، عبارت از موارد ذیل است:

- تکالیف و حقوق (شخصی و مالی) زن و شوهر
- تکالیف و حقوق (شخصی و مالی) والدین
- داشتن حقوق برابر در امر نکاح
- تکالیف و حقوق (شخصی و مالی) نابالغان
- موارد و محدودیت‌های نفقه والدین و فرزندان، زن و شوهر و زن و شوهر سابق، بستگان و خویشان و اشخاص دیگر
- مالکیت زن و شوهر نسبت به دارایی‌های مشترک، حق تصرف و استفاده از آن
- تکالیف و حقوق متقابل زن و شوهر در عقد ازدواج
- تکالیف و حقوق والدین در محافظت از منافع فرزند
- تکالیف و حقوق والدین در تعلیم و تربیت فرزند
- کیفیت و چگونگی محروم نمودن والدین از حقوق طبیعی
- کیفیت مراجعه به قیم و سرپرست (قانون اساسی، ۲۰۰۳)

البته وظایف، حقوق و منافع خانواده که به آن اشاره شده است، تنها به این موارد ختم نمی‌شود.

۱- ازدواج

ازدواج آزاد و اختیاری است و زن و شوهر دارای حقوق برابر هستند که پیمان آن در اداره ثبت احوال بسته می‌شود و در نهایت به ایجاد خانواده می‌انجامد. نکاحی که ثبت شده است، نکاح قانونی محسوب می‌شود و فقط این نکاح می‌تواند حقوق و تکالیف و محدودیت های زندگی زناشویی را شامل شود. نکاحی که ثبت نشده باشد، نکاح حقیقی نیست. عروس و داماد (دختر و پسر) برای انعقاد عقد نکاح به اداره ثبت احوال، عریضه می‌نویسند و پس از یک ماه با شرکت هر دو، نکاح قانونی به عمل می‌آید. سن ازدواج برای مردان ۱۸ سال و برای زنان ۱۷ سال تعیین شده است.

اشخاصی که می‌خواهند ازدواج کنند با رضایت خود در مؤسسات بهداری دولتی، آزمایشهای پزشکی برای تشخیص سلامت انجام می‌دهند. به علل گوناگون، بعضی از نکاحها فسخ می‌شود. طلاق از طرف دادگاه یا اداره ثبت احوال بطور رسمی، عملی می‌شود. اگر زن حامله باشد، بعد از تولد بچه، طی یکسال، بدون رضایت زن و شوهر، مسئله طلاق مطرح نمی‌شود. زن و شوهر تا از اداره ثبت احوال، گواهینامه طلاق دریافت نکنند، حق ازدواج مجدد ندارند. طبق قانون خانواده در جمهوری ازبکستان، محدودیت‌ها و حقوق مالی زن و شوهر براساس قانون و قرارداد، اجرا و عملی می‌شود. در قانون مدنی جمهوری ازبکستان آمده است که: «اگر قراردادهای نکاح، قانونی باشد برحسب قانون، دارایی‌هایی که زن و شوهر طی زمان ازدواج (زندگی مشترک) با هم کسب کرده‌اند، دارایی هر دو محسوب می‌شود.» (ماده ۲۳).

مقررات حقوق خانواده، برای تحکیم بنیان خانواده و افزایش اعتماد و مسئولیت و نیز محیط آرام خانواده است. تنظیم مناسبات خانواده به بندهای ذیل مستند شده است.

دولت، فقط ازدواجی را که در ادارات ثبت احوال، ثبت قانونی شده باشد به رسمیت می‌شناسد و معتبر می‌داند.

- آزادی انتخاب در ازدواج زن و شوهر
- حقوق مساوی زن و شوهر در خانواده
- حل مشکلات خانواده بر اساس رضایت طرفین
- استمرار تربیت فرزندان در خانواده
- محافظت دولت و والدین برای ازدیاد نسل
- تأمین و حمایت از منافع کسانی که فاقد قابلیت‌ها و توانایی‌های معمولی برای انجام کار هستند و نیز کسانی که هنوز به حد بلوغ نرسیده‌اند.
- ممنوع بودن طرح تفاوت‌های اجتماعی، نژادی، قومی، زبانی و مذهبی، هنگام عقد نکاح و مناسبات خانوادگی.
- محدودیت حقوق خانوادگی شهروندان، تنها به منظور حمایت از حقوق، منافع، اخلاق و بهداشت خانواده و شهروندان دیگر در چارچوب قوانین.

بندهای ۶۳، ۶۴، ۶۵ و ۶۶ قانون اساسی جمهوری ازبکستان، خصوصیات تنظیم مناسبات خانواده را منعکس می‌کند. در مناسبات خانوادگی، زن و شوهر برابر هستند. آنها در انتخاب مکان زندگی و کسب و کار، آزادی دارند. تولد، تربیت و تعلیم فرزندان و مشکلات دیگر را باید با همفکری و همدلی حل نمایند. دارایی‌هایی که در زمان ازدواج و زندگی مشترک، کسب کرده‌اند، دارای عمومی

آنها محسوب می‌شود و استفاده از دارایی عمومی بر اساس رضایت متقابل، عملی می‌شود. (همان)

در فصل «خانواده» قانون اساسی جمهوری ازبکستان، بر مقام خانواده و نقش آن در ثبات جامعه تأکید شده است. مناسبات خانوادگی با مجموعه قوانین مربوط به نهاد خانواده در ازبکستان که در سال ۱۹۹۸ میلادی تصویب شده است، تنظیم می‌شود. این مناسبات و وظایف بین زن و شوهر، پدر و مادر، فرزندان و سایر افراد خانواده است. در این اسناد، رئوس قوانین خانواده و ازدواج به شرح ذیل است:

- هر تبعه ازبک، تنها می‌تواند یک زن رسمی داشته باشد.
- طرفین ازدواج باید رضایت اختیاری داشته باشند.
- افراد خانواده، حقوق مساوی در اموال دارند.
- افراد خانواده، در محدودیتها نیز حقوق مساوی دارند.
- حمایت خانواده از سوی دولت و جامعه
- حمایت و تشویق مادران

خانواده، یکی از زمینه‌های تأمین‌کننده کمالات و برقرار کننده آرامش معنوی در جامعه می‌باشد. اگر جامعه ای این زمینه را نداشته باشد، آینده روشنی هم نخواهد داشت. رییس جمهور ازبکستان، «اسلام کریم اف»، در کتاب خود، با عنوان «راه ترقی و استقلال ازبکستان» تأکید می‌کند که «خانواده بر اساس قوانین زندگی و وجدان انسانی ساخته می‌شود و دارای تکیه گاه‌های مستحکم و معنوی دیرینه می‌باشد. در خانواده است که پایه‌های اصولی دموکراتیک گذاشته می‌شود. مردم رسمهای جالبی داشتند که طی قرن‌ها برای برقراری و تأمین خانواده به آنها اعتقاد داشتند. به این دلیل، مردم ازبک، همواره قدر و قیمت

و اعتبار «خانواده» را می‌دانستند و این اهمیت را از نسلی به نسلی انتقال می‌دادند.

انسانها با در دست داشتن تجارب زندگی پیشینان، میراث خوبی مانند رسمها و سنتهای ملی از خود بر جای می‌گذارند و کوشش می‌نمایند آنها را به فرزندانشان انتقال دهند. یک «ارزش» طی قرن‌ها بر اساس مطالبات و نیازهای معنوی مردم به وجود می‌آید و ایده‌های نو و پیشرفته در آن به کمال می‌رسد. اگر شخصی بتواند همه ارزشهای معنوی را تاجایی که ممکن است در فعالیتهای بیرونی‌اش عملی کند و به رشد معنوی خانواده و جامعه کمک نماید، آن شخص، انسانی معنوی و با شخصیت به حساب می‌آید. به این دلیل، آموختن منابع فرهنگی و معنوی و عمل کردن به ایده‌های عقلانی و پیشرو آن در زندگی اجتماعی و در تحکیم خانواده و رشد شخصیت، اهمیت فراوانی دارد.

برای اینکه، خانواده از هر جهت کامل باشد، آموختن میراث غنی و پربرار عالمیان و دانشمندان از اهمیت زیادی برخوردار است. آموختن آثار امام بخاری از قبیل: الجامع الصحیح، التاریخ الکبیر، التاریخ الصغیر، الادب المفرد و قابوسنامه اهمیت معنوی زیادی دارد. میراث باقی مانده از ابن سینا، ابوریحان بیرونی، امیر علیشیرنویسی، احمد (مخدوم) دانش، فرقت، نادره و اویسی، عقلانیت جوان‌هایی را که در خانواده‌های امروزی از یک تربیت می‌شوند، تقویت می‌کند.

بویژه، این را هم باید گفت که نقش زنان در خانواده بسیار مهم است. در خانواده، رفتار با فرزند با شوهر و با سایر اعضای خانواده بسیار مهم است. در زمان قدیم، زنان به ادب و اخلاق که فضیلتی معنوی به حساب می‌آمد، توجه عمیقی داشتند. مهر و محبت، نزاکت، شرم و حیا، اخلاق و عمل کردن به ارزش‌های اخلاقی، در مجموع انسانها را به سوی نیکوکاری سوق می‌داد.

امروزه، همهٔ اینها به عنوان میراثی معنوی، استحکام بنیان خانوادهٔ ازبک را ضمانت می‌کند.

دوستی بین زن و شوهر، امنیت در خانواده و آرامش در جامعه، از توصیه‌های دین ماست. دیگر اینکه، صبر و قناعت و عدالت و خویش‌تنداری و شکیبایی موجب آرامش معنوی جامعه می‌شود. اگر این مقدمات و زمینه‌ها نباشد، خانواده نیز در معرض آسیب قرار می‌گیرد.

دربارهٔ این موارد، در حدیثی از حضرت محمد(ص) آمده است: «انسان یا برای دیانت، یا برای مال دنیا یا برای جمال و زیبایی زن، با او ازدواج می‌کند. اما تو زن را برای حفظ دیانت خود انتخاب کن زیرا به نفع توست».

دیانت و پرهیزگاری یکی از معیارهای عمده در ساختن یک خانوادهٔ خوب محسوب می‌شود. به همین خاطر، همواره در خانواده‌های ازبک، اعتقاد و اعتماد و احساس مسئولیت دینی وجود داشته است. اگر اختلافات، بین زن و شوهر بالا می‌گرفت، مسئولیت حفظ خانواده هم به مراتب بالاتر می‌رفت.

۲- خانواده و جامعه

فهمیدن مشکلات خانوادگی و حل کردن عاقلانهٔ آن، در حال حاضر یک وظیفهٔ اساسی محسوب می‌شود. تشکیل مرکز علمی و عملی در جمهوری ازبکستان به نام «خانواده» از اعتبار این نهاد در چشم دولتمردان ما حکایت می‌کند.

مرکز علمی و عملی «خانواده» در شهرها و استانها، شعباتی دارد که آنها با مرکز همکاری می‌کنند و راه‌حل مشکلات خانوادگی را می‌آموزند و مسایل و تصمیم‌های آنها را از نظر علمی و عملی بررسی می‌کنند و اطلاعات رسمی به

دولت ارائه می‌دهند. مقصد نهایی چنین مرکزی، درک زندگی و تعریف درست از آن در قرن بیست و یکم است.

تعمیم دادن این درک به سنتهای ملی و ارزشهای انسانی، موجب بالا رفتن نفوذ خانواده و پیشرفت و ترقی آن در قرن جدید می‌شود.

تقویت ایده‌ها و تصوراتی که بر مقدس بودن ازدواج تأکید دارد، در نهایت موجب آسودگی مردم و رونق وطن می‌شود. خانواده‌های قرن بیست و یکم وظایف زیر را باید انجام دهند:

- تمام تجربیات و حرکات مثبت در عرصه حمایت اجتماعی از خانواده و حقوق مادر و کودک را به صورت کلی در آورده و با کمک تشکلهای وکالتی به تأسیس پایه‌های حقوقی و نهادینه کردن آن اقدامات، مبادرت نمایند.
- به تأسیس بانک پیشنهادات و آموزش و تحلیل مسائل خانوادگی و عاطفی اقدام کنند و از این طریق، میزان استقبال از تشکیل خانواده را در میان مردم جویا شوند.
- سنتها و عرف و عاداتهای ملی را در نظر بگیرند و برای تأمین امنیت خانواده از یک و ترغیب و تشویق جوانان به امر مقدس ازدواج، تلاش کنند.
- مسائل نکاح و خانواده را بیاموزند و جوانان را به آماده شدن در جهت تشکیل خانواده ترغیب نمایند.
- از خانواده‌های نوپا و تازه شکل گرفته حمایت کنند.
- در موضوعهای خانوادگی و عاطفی تحقیق کنند و نتایج آنها را در عمل پیاده نمایند.

• به منظور تأمین سلامتی مادر و نسل جوان، آموزش بهداشت و اصول اولیه پزشکی را در مؤسسات آموزش محلی آغاز کنند.

به وسیله خانواده و سنتهای مقدس آن، در جوانان، احساس محبت به وطن، ایمان، اعتقاد، مسئولیت، وطن پروری، انسان پروری و اشتیاق به علم و فرهنگ، بیدار و تقویت می شود.

تربیت خانوادگی از کودکی، آغاز و در سنین جوانی تکمیل می شود. به همین خاطر، آشنا کردن فرزند با نمادها و نشانه هایی از افتخارات ملی از یک لازم می نماید. خانواده به تمام معنا، سرچشمه معنویت و عامل رشد و پیوندهای عاطفی است. برای استواری محیط خانواده و تربیت فرزندان با شخصیت و سالم، به قوانین زیر باید عمل کرد:

- سوادآموزی والدین و بالا بردن سطح معنویت آنها که سلامت خانواده به تفکر سالم وابسته است.
- اشتغال والدین به عنوان عامل تأمین کننده معنوی و اقتصادی خانواده.
- تربیت و حضور پدر بزرگ و مادر بزرگ برای ایجاد محیطی عاطفی در خانواده، تأثیر مثبتی می گذارد. در ممالک شرقی در بیشتر مواقع، پرورش فرزند توسط پدر بزرگ یا مادر بزرگ، تأثیر عمیقی بر جای می گذارد.
- محله، نیز تربیت کننده است. مناسبات متقابل بین اهالی یک محله، معمولاً مبتنی بر اخلاق و ادب است. محله، به گفته رییس جمهور ازبکستان، یک آموزشگاه و مدرسه دموکراتیک واقعی است.
- مادر، تمثال نیکوکاری است. در پیشرفت و اداره خانواده و تربیت فرزند، مقام و نفوذ مادر جایگاه ویژه ای دارد. پرورش فرزند، تعامل با شوهر و

فرزندان در خانه و آموزش بچه ها برای رفتار درست، نیاز زمانه و هر خانواده سالمی است.

• در تربیت و پرورش، از نظر خصوصیات روانشناسی باید روحیات دختر و پسر را در نظر گرفت. دختران و پسران در سن بلوغ، فضیلت‌های رفتار شرقی را می آموزند و یاد می گیرند که چگونه مهربانی و ملاحظت و مهمان نوازی و آداب تعارف را در زندگی واقعی و در مناسبات عاطفی و اجتماعی به جا آورند. باید تأکید کرد که درس‌های استقلال، از طرف شخص رییس جمهور ازبکستان، جناب آقای اسلام کریم اف - اعتبار شایسته ای به خانواده داده می شود که استحکام نهاد خانواده و احترام به ارزشهای ملی مربوط به ازدواج از جمله آنهاست و در این بخش، تجربه ازبکستان، از تجربه دولت های همسایه بالاتر است.

از بررسی منابع علمی، معلوم گردید که در جمهوری ازبکستان، خانواده‌های هر منطقه، سنتهای مخصوص به خود دارند. جریان روبه رشد دموکراتیک، عامل مهاجرت، قوانین گذر از اقتصاد سوسیالیستی به اقتصاد بازار، روابط دیپلماتیک با دولت‌های خارجی در قرن بیست و یکم، از نظر روانشناسی اجتماعی، سیمای خانواده‌های ازبک را تغییر داده است. برای درک مسائل جمهوری در قرن جدید، «آثار اسلام کریم اف» در زمینه تأمین امنیت کشور، تعمیق اصلاحات در عرصه های اقتصادی، روشنگر و راهگشاست.

اهم مواردی که در آن آثار، به آن اشاره شده است، عبارت از:

- آبادانی کشور
- امنیت و آسودگی در مملکت
- ازدیاد نسل و افزایش جمعیت

- تربیت انسان سالم
- همکاریهای اجتماعی
- صلح جهانی
- آزادی انتخاب مذهب و دین

مجموعه دیدگاه‌های نظری که در بالا به آن اشاره شده است، اکنون در خدمت ترقی خانواده ازبک در قرن حاضر به کار گرفته می‌شود. به همین منظور «دارالفنون خانواده» تأسیس گردید و کلاس‌هایی مخصوص والدین در محله‌ها و دبیرستانها افتتاح شده است.

سلامتی مادر به محیطی که او در آن زندگی می‌کند و نیز به وضع اجتماعی، اقتصادی و بهداشتی خانواده مربوط است. به همین دلیل، تاکنون از طرف حکومت ازبکستان به مادران و زنان بی‌سرپرست، کمک‌های مادی فراوانی شده است.

مردم ازبک درباره خانواده، اصطلاحات جالبی دارند. از جمله آنها، عبارات ذیل است:

- کشوری که خانواده‌های مستحکم داشته باشد، آن کشور، قوی، غنی و سالم و سعادتمند است.
- اگر خانواده، سالم و درست باشد، نسل جوان هم که در چنان محیطی رشد می‌یابد، سالم و از نظر معنوی کامل است. رییس جمهور نیز همواره تأکید می‌نماید که «خانواده‌های جوان امروزی، آینده ازبکستان مستقل می‌باشند».

براساس اطلاعات آماری، در سال ۲۰۰۱ میلادی در ازبکستان، صد و هفتاد هزار خانواده جدید تشکیل شد که تقریباً نیمی از آن مربوط به خانواده‌های

روستایی است. طی سالهای ۱۹۹۱ تا ۲۰۰۱ میلادی (طی ده سال) دو میلیون و صد و هفده هزار خانواده تشکیل شد و طی این مدت، چهار میلیون و دویست و سی و چهار هزار نفر ازدواج کردند. این آمار البته به عوامل اقتصادی نیز وابسته است. در تشکیل خانواده، ترکیب سنی و جنس اهمیت فراوانی دارد.

جوانان ازبک، معمولاً بین سنین ۱۶ تا ۲۹ سالگی ازدواج می کنند و تشکیل خانواده می دهند. ولی در سالهای اخیر دیده می شود که پسران و دختران کمی دیرتر از شانزده سالگی برای ازدواج آماده می شوند و تقریباً در بیشتر موارد، بیست و یک سال سن آمادگی بود. در سال ۲۰۰۰ میلادی این عدد به بیست سال کاهش یافت. این واقعیت را تحقیقات جامعه شناسی نیز تأیید کرده است. در یک تحقیق آماری از حدود سه هزار زنی که در استانهای قشقه دریا، اندیجان، نمنگان، فرغانه، جیزخ، تاشکند و ولایات تاشکند زندگی می کنند، پرسیدند

شما در چه سنی ازدواج کردید؟ اغلب آنها جواب دادند، در بیست سالگی.

از موارد تقویت کننده و روحیه بخش خانواده، باید از تعلیمات دینی هم نام برد. ادبیات دینی و مذهبی به جوانانی که آماده تشکیل خانواده هستند، اعتماد به نفس و روحیه توکل و امید می بخشد و از همان ابتدا، ادب و اخلاق در خانواده را به آنها آموزش می دهد. سنتها و عرف و عاداتهای اجدادی نیز به عنوان میراث معنوی، از مواردی است که توجه به آن، موجب قوام خانواده خواهد شد.

۳- خانواده و عرف و عادت

گرفتن جشن عروسی، نه تنها در تربیت جوانان نقش مهمی دارد، بلکه عاطفه و محبت را بین والدین، برادران و خواهران تقویت می کند. استفاده از آهنگهای شادی آفرین و افسانه های شیرین و ضرب المثل های مردمی در رشد معنوی

خانواده‌ها تأثیر عمیقی دارد. تفریحات دسته جمعی و خانوادگی، برگزاری مسابقات و ورزش‌های ملی، دیدن بناهای قدیمی و تاریخی موجب استحکام بنیان خانواده می‌شود. همینطور تشکیل یک کتابخانه کوچک در خانه، ترویج فرهنگ ملاقات و میهمانی، به کارگیری زبان عاطفی در نشستها و میهمانیها و طرز پوشیدن لباس، مجموعاً به کمال و شخصیت خانواده مدد می‌رساند.

برگزاری مراسم ازدواج با یادآوری مرحومان و درگذشتگان بدون مخارج زیاد و رسم و رسوم اضافه، ابتدا به معنویت و سپس به اقتصاد خانواده، کمک شایانی می‌کند. تشویق مردم به ساده برگزار کردن مراسم، کار رؤسای محله‌ها و مطبوعات است.

در دوران استقلال، بعضی‌ها برای رقابت و نشان دادن خود، مراسم ازدواج و مجالس یادبود را بسیار باشکوه و مجلل برپا می‌کنند که این مسئله خوشایند جامعه نیست. برای پیشگیری از چنین قضایایی، اسلام کریم اف - رییس جمهور ازبکستان، در تاریخ ۲۸ اکتبر سال ۱۹۹۸ فرمانی صادر کرد که در آن آمده است: «تدبیر برگزاری مراسم ازدواج و جشنهای خانوادگی و مجالس یادبود، باید بر اساس مقتضیات زمان و شرایط اقتصادی عموم مردم انجام شود.»

(اسلام کریم اف، ۱۹۹۹)

مردم ازبک، آیینها و سنتهای جالبی دارند که مراسم ختنه سوری، مراسم ازدواج، جشن کوتاه کردن موی کودک برای اولین بار، جشن دندان در آوردن کودک، جشن گهواره، جشن نامزدی، جشن پایان خدمت سربازی، جشن خرید خانه، جشن عید رمضان (فطر) و جشن عید قربان و ... از جمله آنان است.

از قدیم در میان خانواده‌های ازبک، شوهر دادن دختران با جهیزیه و رسیدن ارث به پسران معمول و رایج بوده است. با این عاداتهای خوب (البته با رعایت

صرفه و صلاح)، خانواده های جوان از نظر مادی، تقویت می شوند. اکنون با راهنمایی معتمدان محل، بسیاری از رسمها و عاداتهای بی معنی و اضافی ازدواج حذف شده است و طرفین اصلی یعنی عروس و داماد هستند که بر مبنای تواناییهای مالی و مادی خود تصمیم می گیرند. خروجهای اضافه، نوشیدن مشروبات الکلی و حرکات جلف و سبک رقاصان و بعضی نقایص دیگر نیز، اکنون برطرف شده است.

این هم سنت جالبی است که در مراسم عقد، پیران به عروس و داماد جوان پند و اندرز می دهند و آنها را راهنمایی و نصیحت می کنند که زندگی را جدی بگیرند.

«محلّه» و «خانواده» از هر جهت به همدیگر وابسته هستند. محلّه به طور طبیعی از خانواده ها تشکیل شده است و نزدیک ترین مشاور و پشتیبان خانواده می باشد. در ماده ۱۰۵ قانون اساسی جمهوری ازبکستان، مقام محلّه، تأیید و تکریم و تشویق شده است و به اهالی یک محلّه برای انتخاب رییس محلّه، حق قانونی داده شده است.

در فرهنگ عمومی ازبکها، «محلّه» - آئینه زندگی است و بیشتر مسائل معمولی خانواده ها را رییس محلّه یا معتمدان محلی بررسی و حل و فصل می نمایند. حذف عاداتهای ناپسند و غیراخلاقی در مراسم ازدواج و یادبود و غیره به درایت و تدبیر رییس محلّه صورت می گیرد. همچنین خانواده های نیازمند، گرفتار و افراد معلول و سالمند، از طرف نهاد محلّه شناسایی می شوند.

در حال حاضر، دختران و پسران ازبک در کارگاه های کوچک و محافل محلّه، هنرهای دستی مثل گهواره سازی، بافتن لباس و خیاطی را یاد می گیرند. از این زاویه، «نهاد خانواده» و «نهاد محلّه» در زندگی عمومی مردم ازبک، روابطی اصیل

و تعریف شده دارند و برای سلامت اخلاق جامعه و بهبود وضع زندگی مردم با یکدیگر تعامل و همکاری می‌کنند.

اعلام سال جاری به عنوان سال مهر و مروت از سوی رییس جمهور ازبکستان، یک هدف عمده را مد نظر داشت و آن کمک به خانواده‌های بی‌سرپرست یا گرفتار و افراد ناتوان و سالمندان بی‌پناه بوده است.

خانواده‌های ازبک عموماً به سنتهای خود احترام می‌گذارند و می‌دانند که اجدادشان به این رسوم عمل می‌کردند. معنویت خانواده، آئینه انعکاس روح معنوی یک جامعه می‌باشد. این روح خانواده است که روح جامعه را تعیین و تبیین می‌کند.

«حمایت اجتماعی از زنان در جمهوری ازبکستان»

زن، خانواده و جامعه را به همدیگر پیوند می‌دهد و آن را با برکت می‌کند. او خانه را با مهر و محبت روشن می‌کند. جایگاه شایسته زن را در خانواده، هیچ کس دیگری نمی‌تواند احراز کند. زنان نیک سیرت و دانا با مهربانی و نجابت خود، همه فضایل انسانی مثل پاکدامنی درستی و تعامل را در خانواده تنظیم می‌کنند. دانشمندان بزرگ وقتی که وطن را تعریف می‌کنند، آن را به مادر تشبیه می‌نمایند.

برای ازبکها، احترام گذاشتن به زن و مادر، فضیلتی است که به ارزش تبدیل شده است. رییس جمهور ازبکستان، اسلام کریم اف گفت: «تکریم زن تکریم خانواده، وطن و حیات است» (بی‌نا ۱۹۹۹، ص ۸)

احترام به زنها در مشرق زمین، یک میراث دیرینه به حساب می‌آید. زنانی مثل تمریس، بی‌بی‌خانم، گلبدن بیگم، زیب النساء، نادره و انبرآتین، نه تنها در شرق

بلکه در همه دنیا از احترام خاصی برخوردارند. شاید بدین سبب است که زنان و مادران امروزی از یک از فضایل نیکویی برخوردارند.

اگر آینده کشور در دست نسل آینده باشد، تربیت این نسل به دست مادران است. از همین رو، رئیس جمهور ازبکستان، سال ۱۹۹۹ را «سال زنان» اعلام کرده است و با این رفتار خود، احترام مردم ازبکستان را به زنان نشان داده است. در نهم دسامبر سال ۱۹۹۹ طبق فرمان رئیس جمهور، برای تکمیل سیستم حمایت از منافع معنوی، اقتصادی و اجتماعی و حقوقی زنان و بررسی نقش زن در دولت، خانواده و نظام اجتماعی، به مناسبت اعلام سال ۱۹۹۹ به عنوان «سال زنان» کمیته ویژه ای در جمهوری تشکیل گردید. در فرمان مذکور، مسائل ذیل مورد بررسی قرار گرفت. (همان)

منافع زنان، حفاظت از جایگاه مادران و کودکان، برپا کردن دموکراسی اجتماعی، تکمیل پایه های حقوقی مربوط به زنان

۱- تقویت بهداشت و سلامتی کودکان و مادران، ورزش و تربیت بدنی آنها، بالا بردن سطح فرهنگ و آموزش آنان

۲- افزایش و ارتقای جایگاه زنان برای ایجاد محیطی مساعد در خانواده و نیز فراغت لازم برای پرورش اطفال

۳- تضمین شرکت زنان در رشد فعالیتهای تجاری و اقتصادی و نیز مشارکت آنها در فرآیند اصلاحات اقتصادی و گسترش امکانات زنان برای تربیت فرزندان

بسیاری از این تدابیر تاکنون اجرا شده و یا در حال اجراست. کوتاه کردن ساعت کار زنهایی که در مؤسسه های دولتی کار می کنند و بچه های زیر سه سال دارند با دریافت کامل حقوق بازنشستگی با ده سال سابقه خدمت در

مشاغل پزشکی و داروسازی و دانشیاری آموزشگاه شبانه روزی و کتابداری، از آن جمله هستند.

طبق فرمان هیئت وزیران جمهوری ازبکستان، در هفدهم مارس سال ۱۹۹۹ درباره مالیات بر درآمد زنانی که مشاغل بسیار سخت و زیانبار دارند و برای حمایت از منافع این دسته از زنان، مقرر شد توجهات ویژه و مثبتی در نظر گرفته شود. برای اجرای این دستور مبلغ ۷۲ میلیارد صوم* از بودجه دولتی به این امر اختصاص یافت. (۱۹۹۹، ۵۲) از این مبلغ، ۴۰ میلیارد صوم به خانواده های عیالمند و کم درآمد پرداخت شد. ۳ میلیارد صوم برای خرید لباس برای خانواده های کم درآمد و نیز لوازم و کتب درسی برای فرزندان شان اختصاص داده شد. ۷ میلیارد صوم نیز برای تأسیسات بهداشتی و خرید تجهیزات لازم پزشکی جهت حراست از تندرستی و سلامتی مادران و کودکان مصرف شد. برای بهبود وضع زندگی و شغل بیش از ۳۵۰۰۰۰ زن و افزایش درآمد زنانی که بچه کوچک دارند و در حال بازنشستگی هستند، نیز مبالغ زیادی اختصاص یافت. (همان، ۵۲)

استقلال ازبکستان، امکان حمایت از منافع اقتصادی و اجتماعی زنان، پرورش اطفال سالم، تأمین رفاه خانواده و حفاظت اجتماعی از مادران را گسترش و افزایش داد. اعتراف به نقش زنان در نوسازی اجتماعی، سیاسی و اداری، از سوی مسئولان جمهوری، دلیل روشنی بر اعتماد به نفس و توانایی زنان است. امروزه برای استحکام بنای استقلال ازبکستان و تأمین دوام جاودانی آن، نیز تداوم سنتهای اجدادی، نقش زنان بسیار مهم و بارز می باشد. مخصوصاً که ۵۱ درصد جمعیت ازبکستان را زنان تشکیل می دهند. زنان ازبک ۴۹٪ در بخش کشاورزی و ۷۳٪ در بخش بهداشتی و پزشکی و ۵۹٪ در سیستم آموزشی شاغل به کار هستند.

* واحد پول کشور ازبکستان

در جمهوری ازبکستان، تقریباً ۴ میلیون خانواده زندگی می‌کنند که ۵۹٪ از آنها کثیرالاولاد هستند، یعنی بیش از پنج فرزند را تربیت و سرپرستی می‌کنند. زنان جمهوری ازبک، در سطوح عالی قدرت سیاسی، نماینده خود را دارند. معاون نخست وزیر و یکی از معاونان وزرا و رییس حفاظت از کار و امور اجتماعی و نماینده حقوق بشر، زن هستند. در مجلس عالی ازبکستان نیز ۲۱ نفر از نمایندگان زن هستند. همچنین در جمهوری ازبکستان، تشکیلات دولتی و غیر دولتی برای بررسی مسائل خانوادگی و حمایت اجتماعی از زنان و مادران و کودکان فعالیت می‌کنند. بویژه مرکز علمی و عملی «خانواده» جهت رشد معنوی خانواده و روحیه بخشیدن به افراد آن برای ادامه‌یک زندگی سالم از اهمیت و جایگاه معتبری برخوردار است.

بعد از کسب استقلال، تشکیلات غیر دولتی زیادی برای حفظ حقوق زنان به وجود آمد. فعالیت زنها را در نوسازی دولت و جامعه حکومت قدر می‌داند و ارزش می‌نهد. زنانی که در سالهای بعد از کسب استقلال، در رشته های گوناگون کار کردند و به پیشرفت جامعه کمک نمودند، به عناوین مختلف مورد تقدیر و تشویق قرار گرفتند.

نشان «زلفیه» که به مناسبت سال زنان تأسیس شده است، هر سال در آستانه روز زن، به دختران ازبکی که در ادبیات، علم و فرهنگ به موفقیت دست یافته‌اند، اعطا می‌شود و تحت پوشش خبری و مطبوعاتی نیز قرار می‌گیرد.

یکی از مطالبات جامعه از دولت، برپایی سیستم چند حزبی برای ایجاد دموکراسی در زندگی سیاسی و اجتماعی و اقتصادی مردم است. به همین دلیل است که هیچ جریان سیاسی محصول فعالیت سیاسی یک شخص نیست. هیچ کس نمی‌تواند مسائل سیاسی و اجتماعی را به تنهایی و جداگانه حل کند.

شهروندان ازبکستان، جهت نیل به منافع اجتماعی و اقتصادی و سیاسی و فرهنگی خود، حزبهای سیاسی مختلفی را تشکیل دادند. در قانون اساسی جمهوری ازبکستان برای تامین حقوق سیاسی شهروندان، احزاب سیاسی و سیستم چند حزبی مقرر و پیش بینی شده است.

امروزه در ازبکستان، پنج حزب سیاسی فعالیت می کنند که عبارت از: حزب دموکراسی مردم ازبکستان، حزب فداکاران دموکراسی، حزب عدالت، حزب لیبرال و حزب بازسازی ملت که در بسیاری از این احزاب، زنان نیز عضویت دارند. مثلاً از ۶۰۰ نفر عضو حزب دموکراسی مردم ازبکستان، ۱۹۰ نفر از زنان شعبه «زن های لیدر» هستند.

فعالیت زنهایی که در رشته های گوناگون کار می کنند، در مجلات و روزنامه هایی مثل «بیکه جان»، «عیال قلبی»، «سعادت» و «صنم» منعکس می شود. ضمن آنکه برنامه های تلویزیونی «بیگ لایم»، «عزیزم» و «میزان» هم درباره زنان پخش می شود.

فعالیت زنان ازبکستان در عرصه های فرهنگ، صنعت و ورزش

معمولاً عضو متخصص و صاحب نظر ردیف دوم بیشتر رشته های علمی و هنری در ازبکستان، زن هستند. ۳۷٪ از شخصیت های علمی، از جمله ۱۱٪ از پزشکان و کاندیداهای علوم از زنان می باشند. در ازبکستان، دو زن، عضو حقیقی فرهنگستان علوم و نه زن دیگر، عضو علی البدل فرهنگستان هستند. (همان)

دانشمندان بزرگی که در سرزمین ازبکستان، زندگی کرده و مشغول پژوهش و تألیف آثار علمی می باشند، ولی به ملل دیگری منسوب اند، بسیار زیادند. آنها به

این خاک، مهر می ورزند و وطن را مقدس می دانند و امروز در مسیر بنیان نهادن آینده روشن ازبکستان تلاش می کنند.

خانواده انعکاس روح معنوی یک جامعه می باشد. این روح ملی خانواده است که روح جامعه را تعیین و تبیین می کند.

منابع فارسی

- ۱- احترام به زن، (۱۹۹۹)، تاشکند، انتشارات ازبکستان، ص ۸
- ۲- آ.مسلمان آوا (۲۰۰۳)، خانواده، اساس و پایه های جامعه، نشریه «جمعیت و باشقارو».
- ۳- پایه های حقوق و دولت، تاشکند، انتشارات «شرق»، ص ۱۳۴-۱۳۵.
- ۴- دایره المعارف ملی ازبکستان، (۲۰۰۳)، جلد ششم، تاشکند، انتشارات دولتی علمی «دایره المعارف ملی ازبکستان»، ص ۴۷۰.
- ۵- فرمان رییس جمهور ازبکستان، (۱۹۹۹)، روزنامه ی خلق سوزی، ۱۰ دسامبر.
- ۶- قانون اساسی جمهوری ازبکستان، (۲۰۰۱)، تاشکند، انتشارات «ازبکستان»

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی